

LBPIS

We know

Hans Urs von Balthasar

CE PUTEAM SPERA
•
MIC DISCURS DESPRE IAD
•
APOCATASTAZA

Traducerea din limba germană de
Maria-Magdalena Anghelescu și
Alexandru Șahighian

Galaxia Gutenberg
2022

Cuvânt înainte	7
CE PUTEM SPERA?	9
Disputa și acuzația.....	11
Noul Testament.....	25
Origen și Augustin	40
Toma d'Aquino	62
Caracterul personal	72
Mărturiile	83
Dilema lui Blondel	97
Veșnicia iadului.....	106
Autoconsumarea răului?.....	113
Satan.....	120
Dreptatea și milostivirea.....	124
MIC DISCURS DESPRE IAD.....	133
Privitor la situație	135
Credința creștină.....	144
Rânduiala Scripturii.....	149
Iadul pentru ceilalți	159
Bucurie în fața osândeii	168
„Să fiu eu însumi anatema, despărțit de Hristos, pentru frații mei”	173
<i>Datoria de a nădăjdui pentru toți</i>	179

APOCATASTAZA	189
Câmpul semantic	191
Atitudinile posibile	200

LBRIS

We know
books

CE PUTEM SPERA?

Traducerea din limba germană de
Maria-Magdalena Anghelescu

Noi toți cei care trăim în credința creștină și am vrea să o și înțelegem, în măsura în care caracterul ei de mister ne-o permite, ne aflăm în fața unei instanțe, suntem *supuși* judecării. Nu suntem nicidecum mai presus de aceasta, astfel încât să-i cunoaștem anticipat rezultatul și, pornind de la această cunoaștere, să ne putem lansa în alte speculații. Apostolul care nu se știe vinovat cu nimic încă nu se consideră, cu toate acestea, justificat: „Cel care mă judecă pe mine este Domnul” (1 Cor. 4, 4)*. Dar noi nu stăm perplecși și descurajați în fața acestei instanțe, ci avem, așa cum același Apostol ne-o spune neîncetat, încredere (*parrhesia*) și speranță, căci judecătorul nostru este cel care – așa cum spune dogma – a purtat păcatele fiecăruia. Însă putem noi oare, în virtutea acestui fapt, să fim fără de grijă în certitudinea mântuirii noastre? Desigur nu, căci ce om poate să știe dacă în cursul existenței sale a corespuns iubirii infinite a lui Dumnezeu, care a vrut să se irosească pentru el? N-ar trebui el, oare, dacă este cinstit și nu un fariseu, să presupună mai degrabă contrariul? În încercarea de a răspunde harului, l-a lăsat el, oare, pe Dumnezeu să

* În traducerea citatelor biblice am utilizat varianta românească din *Biblia sau Sfânta Scriptură* publicată de Societatea Biblică Interconfesională din România în 1997 (n. t.).

acționeze după bunul său plac, sau a crezut că știe el mai bine decât Dumnezeu, și a acționat așa cum i-a fost pe plac lui însuși?¹

Din cauza acestei stări *supuse* cu venerație și evlavie în fața unei instanțe, se ridică întrebarea ce formă și ce extensie poate sau nu poate să aibă speranța creștină. Fiindcă judecata poate fi „fără milă” și amenințătoare pentru cei care, în viață, au fost ei înșiși fără milă (Iacob 2, 13), dar va fi milostivă (căci judecător este Mântuitorul) cu cei care au încercat să răspundă în propria lor viață la milostivirea lui Dumnezeu. „Mila biruiește în fața judecății”. Faptul că ne sunt puse în fața ochilor ambele posibilități, corespunde tacticii lui Dumnezeu de la începutul Legământului cu el: „Iată, eu astăzi ți-am pus înaintea viața și moartea, binele și răul” (Deuteronomul 30, 15); „Iată, vă pun înaintea calea vieții și calea morții” (Ieremia 21, 8); „Pe cărarea dreptății este viața și pe calea pe care ea o însemnează nemurierea, iar calea nebuniei duce la moarte” (Pilde 12, 28 LXX). Prin

¹ În Filipeni 2, 12-13, Pavel spune: „Drept aceea, iubiții mei, precum totdeauna m-ați ascultat (...), cu frică și cu cutremur lucrați mântuirea voastră; Căci Dumnezeu este Cel ce lucrează în voi: și ca să voiți și ca să săvârșiți, după a Lui bunăvoință.” „Frică și cutremur” este o sintagmă veterotestamentară preluată de patru ori în Noul Testament pentru atitudinea robului sau a slugii Domnului. Imediat mai înainte fusese vorba despre chipul de rob al lui Hristos, astfel încât aici este vorba despre „o utilizare parenetică a Psalmului lui Hristos” (Lohmeyer, *Phil.*, p. 103). „Ascultarea” și „supunerea” sunt motivate mai presus de orice prin faptul că Dumnezeu însuși este cel care lucrează în noi totul spre a-i fi lui pe plac, tot ce voim și tot ce săvârșim. Aici se vorbește despre cea mai adâncă evlavie și în niciun caz despre anxietate, întocmai cum Apostolul îi îndeamnă în versetele următoare să facă totul „fără cârtire și fără îndoială”, „ca să fiți fără de prihană și curați, fii ai lui Dumnezeu neîntinați” (2, 14-15).

LIBRIS | We know
books

intermediul Noului Testament (Matei 7, 13sq.; 2 Petru 2, 15), această alternativă migrează în primele texte literare creștine (Didahia 1, 1; 18-20 Barn). Omul *supus* judecății trebuie să aleagă. Întrebarea este dacă Dumnezeu, în planul său de mântuire, depinde în cele din urmă de alegerea omului, vrea să depindă de ea sau dacă nu cumva libertatea sa, care este absolută și care vrea numai mântuirea, rămâne superioară celei umane, creaturale și prin urmare relative.

Putem aborda acest lucru și altfel și vom vedea că Anselm chiar o face: dacă oamenii pot fi împărțiți în drepiți și nedrepiți, pot fi împărțite, oare, și atributele divine într-un mod similar, astfel încât mila să stea de o parte, iar justiția (punitivă) de alta? Iar cum cele două nu pot intra într-o competiție nobilă una cu cealaltă, ca pe scena lui Calderon, va trebui probabil să se întâmple așa cum descrie o lucrare de dogmatică spaniolă: „O pedeapsă benefică apare din milă pură” (iar asta se referă desigur la purgatoriu). „O pedeapsă răzbunătoare (*poena vindicativa*), apare din justiție pură și corespunde riguros vinei” (cu referire, în acest caz, la iad)². Deci acolo unde se face prea des uz de mila lui Dumnezeu (care aici este considerată în mod evident finită), nu mai rămâne să se exercite decât „justiția pură”. Dar, pentru că tocmai o astfel de limitare a atributelor divine este inacceptabilă, apare următoarea controversă: oare, din postura sa de creștin *supus* judecății, poate omul să sperie pentru toți oamenii?

² Sagués, „De Novissimis”, în: *Sacrae Theologiae Summa IV* (Madrid, 1953) p. 930.

Eu am îndrăznit să răspund afirmativ la această întrebare și, de aceea, am fost chemat la ordine destul de brutal de redactorul lui *Fels* (G. Hermes)³; în *Theologisches* Heribert Schauf și Johannes Bökmann au subscris și ei la aceste muștrări⁴; preocupările acestora doi le vom cerceta mai îndeaproape mai ales în penultimul capitol. La o conferință de presă de la Roma, atacasem problema iadului și îmi făcusem cunoscut punctul de vedere, ceea ce dusese apoi la distorsiuni grosolane în ziare („L’inferno è vuoto”), iar aceasta m-a făcut să public mai apoi în *Il Sabato* volumul *Mic*

³ Gerhard Hermes, „Ist die Hölle leer?” în: *Der Fels* 15. Jahrg., Sept. 1984, 250-256; id., Hoffnung auf das Heil aller? Bei H. U. v. „Balthasar nichts Neues”, în: *Der Fels* Nov. 1984, 316-320. Cităm coloanele paginilor cu a, b, c.

⁴ H. Schauf, „Die ewige Verwerfung in neueren und älteren kirchlichen Verlautbarungen”, în: *Theologisches* 178 (1985) 6253-6258; id., Selbstverzehrung des Bösen? Einige Fragen an H. U. v. Balthasar und seinen Kommentar zur Apokalypse des hl. Johannes, *ibid.*, 6394-6396 (coloanele a, b). Cel mai energic apărător al opiniei reprezentate de ambele reviste este probabil Wilhelm Schamoni (încă din: *Die Zahl der Erwählten*, 1965, și până la urmă în: *Theologischer Rückblick*, 1980, Verlag J. Kral, Abensberg, pp. 39-54: *Geben viele verloren?*). Aici se afirmă, pe baza unui număr imens de pasaje biblice pestiț amestecate: 1. că Iadul ar fi un mister de neînțeles al credinței, pe care rațiunea nu poate să-l priceapă; 2. că Biserica ar fi spus „încă din primele ei zile” că „cea mai mare parte a oamenilor vor fi pierduți”, deși „în ultimele secole” s-ar fi admis opinia că „o mai mare parte a omenirii va fi salvată”, dar afirmația că „partea de departe cea mai mare se va salva” ar fi fost în întregime și categoric respinsă. Schamoni afirmă pe bună dreptate că „justiția divină, dreptatea lui Dumnezeu, reprezintă exact aceeași valoare infinită ca și iubirea lui” – la această chestiune vom reveni în capitolul nostru final –, dar a conchide din aceasta, cu 1 Cor. 1, 19, că „nebulnia” lui Dumnezeu, care „este mai înțeleaptă decât înțelepciunea celor înțelepți”, nu se referă numai la „cuvântul Crucii”, ci și la un cuvânt Crucificator ca Mat. 7, 14, nu ar corespunde probabil opiniei lui Pavel.

* Iadul este gol (n. t.).

LIBRIS | We know
discurs despre Iad, care (fără știința mea) a fost retipărit de *Osservatore Romano* și a provocat iritația ziarelor de dreapta.⁵

Böckmann are perfectă dreptate: „Dacă am avea certitudinea că ne vom atinge în orice caz scopul ultim, atunci ar dispărea un motiv de convertire absolut esențial și de decizie creștină necondiționată.”⁶ Dar eu n-am vorbit niciodată despre certitudine, ci numai despre speranță. O certitudine posedă, dimpotrivă, cei trei critici ai mei atât de insistenți, iar G. Hermes o exprimă cu o neîntrecută forță: „O astfel de speranță nu există, pentru că nu poți spera împotriva *cunoașterii sigure* și împotriva voinței declarate a lui Dumnezeu” (318b). Este cu neputință „să sperăm ceva despre care *știm cu siguranță* că nu se va întâmpla” (*ibid.*). De aceea finalul articolului sună lapidar: „Nu există nicio speranță pentru mântuirea tuturor” (320a). Dacă eu vorbesc „nu mai puțin decât de cinci ori” despre posibilitatea absolut reală cu care se confruntă orice individ, de a-și pierde mântuirea, mi se obiectează că această situație se tratează „serios, nu prin faptul că cineva arborează o expresie amară,

⁵ Schauf (6258b): „Am fost surprinși că *Osservatore Romano* a publicat acest articol discutabil al lui Balthasar. Oare a făcut-o de comun acord cu Congregația pentru Doctrina Credenței?” Böckmann exprimă aceeași uimire „că un organ de presă al Bisericii căruii îi putem fi recunoscători pentru materialele bune cu care a lucrat până acum, publică acest comentariu problematic” (*ibid.*, 6394b). Referire la articolul „foarte pertinent” al lui Hermes din Fels, Ochiul Inchiziției rămâne așintit asupra mea: „Vom da o mai mare atenție temei și argumentelor lui Balthasar” (6394b). Uimirea celor două ziare arată că ele n-au făcut niciodată cunoștință cu publicațiile mele mai ample, în care desigur ar fi putut găsi de mult sute de lemne pentru rugul meu.

⁶ *Theologisches*, l.c. 6394b.

ci prin faptul că spune adevărul întreg și deplin. Iar adevărul deplin despre iad nu-l spune cel care vorbește numai despre *posibilitatea* lui [...] și nu despre *realitatea* lui.” Iar acum survine o primă declarație paradoxală: „Odată ce recunoaștem că este real și serios *posibil* ca, luând în considerație și toate argumentele contrare, oamenii să fie osândiți, atunci nu există nici motive valide împotriva faptului că oamenii sunt *realmente* osândiți (320a). Acest lucru nu-mi este clar: când Dumnezeu pune în fața lui Israel cele „două căi”, decurge de aici în mod necesar faptul că Israel va lua calea pierzaniei? Seriozitatea în prezentarea celor două căi nu a lipsit, cu siguranță. Dar G. Hermes *știe*, desigur, că posibilitatea înseamnă realitate. Și, după cum vom vedea, este departe de a fi singurul care o știe. Iar de unde anume o știu, se va vedea clar în cele ce urmează.

Dar mai întâi, încă ceva regretabil. Dacă nu împărtășești această *cunoaștere* sigură – iar Schnackenburg, de pildă, n-o împărtășește atunci când spune despre Iuda Iscariotul că „nu există certitudinea osândirii sale veșnice”⁷ –, atunci te vei număra printre „catolicii mediocri” (256a) care învăluie lumea de dincolo într-o „ceață rozalie” și în „închipuiri dorite” (252a), care prin „optimismul salvării” participă „iresponsabil și crud” la „operația de liniștire” (256c), care adoptă „volubilitatea fadă și monotonă a discursului ecleziastic din ziua de azi” (253a), practică „teologia modernistă” (250b) și încurajează la o „încredere peste măsură în mila lui Dumnezeu” (253a). Ei bine, dacă până acum am fost respins de clanul stângii ca un conservator

⁷ *LThK* 2, VIII, p. 662.

LIBRIS | We know books

iremediabil, de-acum încolo voi cunoaște groapa de gunoi la care voi fi aruncat de clanul dreptei. Dar să revenim la subiect.

Nu putem spera pentru toți oamenii. Dar poate pentru anumiți indivizi, iar atunci pentru care anume? Și urmează acum un al doilea paradox al lui G. Hermes: „Desigur noi putem spera [...] pentru fiecare (!) om în parte (!) și ne putem ruga să ajungă la mântuire, pentru că (?) noi nu știm care va fi judecata lui Dumnezeu în privința lui. Dar nu putem spera că toți oamenii vor ajunge în cer, pentru că acest lucru este explicit exclus de Revelație” (318b). Să lăsăm însă acum deoparte ceea ce se admite aici în mod paradoxal, și să fim atenți numai la finalul frazei, care ne divulgă în sfârșit de unde vine „cunoașterea sigură” a criticului meu. Din textele Noului Testament, firește, unde se vorbește destul de amănunțit despre „gheena focului” (Mat. 5, 22. 29 sq.; 10, 28; 23, 33), despre „întunericul cel mai din afară” (Mat. 8, 12; 22, 11 sqq.; 25, 30), despre osânda veșnică (Mat. 25, 46), despre focul care nu se stinge (Marcu 9, 44) și, detaliat în Apocalipsă, despre iezerul de foc și de pucioasă (19, 20; 20, 10; 21, 8). Există aici nu doar cuvintele amenințătoare ale lui Isus – ca cele împotriva cetăților care nu se pocăiesc (Mat. 11, 20 sqq.), a hulitorilor împotriva Duhului Sfânt (Mat. 12, 31), a slugii nemiloase, a lucrătorilor răi ai viei și a servitorului leneș (Mat. 18, 21 sqq.; 21, 33 sqq., 25, 30) –, ci și ceea ce pare a fi o descriere corectă a procedurilor de la judecata de apoi, când judecătorul îi va îndepărta de la sine pe toți răufăcătorii cu un gest michelangelesc (ca în Capela Sixtină): „Duceți-vă de la Mine [...] în focul cel veșnic, [...] la osândă

veșnică” (Mat. 25, 41, 46): și în fine: „Niciodată nu v-am cunoscut pe voi” (Mat. 7, 23; 25, 12). Oare nu sunt suficiente toate acestea pentru o „cunoaștere sigură”?

Or, există cu siguranță, în același Nou Testament, și o altă serie de afirmații, despre care vom discuta mai târziu și care par să ofere perspectiva unei mântuiri universale. Cu toată claritatea pe care ne-am putea-o dori, se spune acolo că voința lui Dumnezeu de a-i mântui li se aplică tuturor oamenilor, că Biserica trebuie să se roage, tocmai de aceea, pentru toți oamenii, de vreme ce Hristos s-a oferit pe sine ca răscumpărare pentru toți (1 Tim 2, 1-6); că Isus cel iohaneic, care are „stăpânire peste tot trupul” (17, 2), ridicat pe Cruce, „îi va trage pe toți la sine” (12, 32); că harul lui Hristos prisosește cu mult peste greșeala lui Adam (Romani 5, 12-21); că „Dumnezeu i-a închis pe toți (creștini, evrei și păgâni) în neascultare, pentru ca pe toți să-i mântuiască” (Romani 11, 32) ș.a.m.d. Vom reveni la toate aceste pasaje.

Momentan ne vom referi doar la două lucruri. Am subliniat faptul că (așa cum poate constata oricare cititor) cuvintele amenințătoare sunt rostite de Isus cel antepascal, pe când declarațiile universaliste (în special la Pavel și Ioan) au în vedere mântuirea realizată pe Cruce (dar nu este surprinzător faptul că există și cuvinte amenințătoare postpascale, de exemplu 2 Tes. 1, 6 sq.; Evr. 4, 5 qq., 10, 26 sqq. etc: căci „cele două căi” există în continuare în fața omului). Ne confruntăm aici cu două serii de afirmații pe care, până la urmă, pentru că stăm în fața unei instanțe, *sub* incidența judecății, nu le putem și nici nu trebuie să le putem sintetiza. Având în vedere această situație, mi se reproșează că aș vorbi